

HENNING HALL

LEVENDE HUSE

FONDEN TIL BEVARELSE AF GAMLE BYGNINGER
I RANDERS KOMMUNE

BYENS ANSIGT

Randers opstod som flere af de øvrige østjyske købstæder i slutningen vikingetid o. 1050. Wade eller overfartssteder, hvor vandløb krydsedes af vejfarende, var afgørende for disse bydannelser. Med adgang til havet og beliggende midt i et gavmildt opland blev bondehandelen årsag til købmandsgårdenes trivsel. Siden fulgte jernbanen og industrialiseringen. På vej ind i et nyt årtusinde og efter en trafikudvikling, der medførte gadegennembrud og kulturelt bekostelige saneringer, har offentligheden imidlertid indset, at materielle gevinster betales med livskvalitet, hvor byrummet berøvedes en historisk arv, der ikke lod sig genskabe.

I sidste øjeblik var der mennesker, der så muligheden for en skånsom byfornyelse, hvor moderne komfort i restaurerede, gamle bygninger giver fremtidens borgere en tilværelse, der forener historie og æstetik med kravene til et moderne bolig- og forretningsmiljø.

Som Gudenå på vej mod havet uophørligt glider Randersbro forbi, løber under modernismen en strøm af velprøvet byggetradition, der forbinder os med byens fortid. Den fremtræder i bindingsværk, i tjærede sokler af marksten og i snildt tilvirkede portprydelser. Denne understrøm af gammel formåen ligger opstemmet i byens centrale gadenet, der har bevaret sit middelaldermønster i sammenfletning med de oprindelige hærstræder. Det er i denne lavtliggende, og tidligere af volde omkransede bymidte, vi i dag finder de bygninger, som Fonden har erhvervet og derved tillige sikret værdifulde gademiljøer for eftertiden.

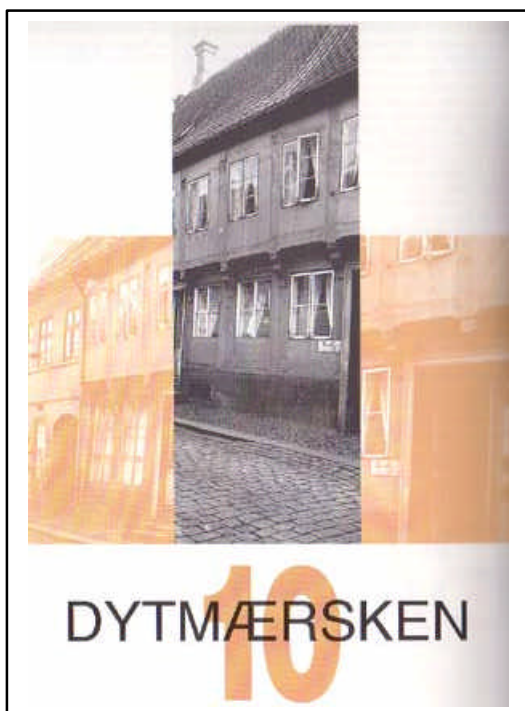
Her fornemmes undertiden en større samhørighed med 1600-årenes bygherrer, håndværkere og deres for længst udviskede ansigtstræk end med vore dages strøm af trafikanter, der næppe noterer sig andet end skiltningen og butiksvinduernes vareudbud. Men vil vi lodde dybden i vor egen tilværelse, er fortrolighed med det byrum, vi lever i, en af de bedre veje.

Prøv en gang at standse op. Lad blikket glide hen langs husfacaderne. Betragt dem som mennesker, det er værd at lære nærmere at kende. Hvert hus sin skikkelse. Som folk af ydre er de vidt forskellige. Giv øjet tid til at opsøge enkeltheder i udskæringer, etageadskillelser,

dørpartier, vinduesforløb og se variationerne, der kan være lige så sigende som smil. Huse er den levende bys ansigt.

BYGGET TIL AT OVERLEVE

Det gik stærkt i „de glade 60'ere“, og i Randers løb man stærkest. Erhvervsliv og byens økonomiske trivsel fordrede saneringer, som i omfang procentvis overgik selv hovedstadens indsats på området. Dér havde Nationalmuseets folk dog allerede fra 1954 sikret en del kulturhistorisk værdifulde bygninger. Men med den besluttede saneringsrunde i Randers, blev Nationalmuseets opmærksomhed også henledt på den voksende

trussel mod provinsens bevaringsværdige bymiljøer.

Dette medførte, at museumsinspektør dr. phil. Otto Norn og magister Harald Langberg fra Det særlige Bygningssyn kom til Randers i dagene før jul 1960 for sammen med kommunens myndigheder at danne sig et indtryk af saneringsplanens følger. Noget afstedkom dette besøg da også.

I et brev til borgmester Sv. Thingholm dateret den 8. december udtrykker Norn sin glæde over en stærkt forbedret saneringsplan, idet han håber, at det private initiativ til bevaring af de værdifulde ejendomme i Storegade må kunne arbejde hånd i hånd med det offentlige!!

Af et efterfølgende brev til Povl von Spreckelsen, der var manden bag dr. Norns besøg i byen, fremgår, at der er opnået enighed om, at hverken Brødregade eller Storegades østre husrække med fredede bygninger og storartede gårdinteriører rammes af nedrivninger.

Denne første aftale fulgtes op i januar 1961 af to medarbejdere fra Nationalmuseets tredje afdeling, museumsinspektør Poul Strømstad og magister Ib Varnild, der blandt andet besigtigede den allerede fredede ejendom Dytmærskens 10.

Dette renaissancehus måtte og skulle reddes. Men hvordan?

Med byen var der enighed om at bevare Storegadeejendommene, den såkaldte „Niels Ebbesens Gård“, Bødkegården og hele Brødregade, men ingen meldte sig til forsvar for Dytmærskens, hvor en ny Rutebilstation skulle indrettes. Den vågnende forståelse for byrummets muligheder førte til, at Randers som en af de første byer i landet indrettede sig med flisebelagte gågader.

Da opstod tanken om oprettelse af en fond med henblik på fremskaffelse af midler til nedtagelse, flytning og genrejsning af truede bygninger. Kontorchef Povl von Spreckelsen, der med sine forbindelser til museumsverdenen og Historisk Samfund for Randers Amt til den ene side og de kommunale myndigheder til den anden, fandt støtte for tanken om en bevaringsfond.

"I de sidste 30-40 år er der forsvundet så meget af det gamle Randers, at man må fare varsomt med det, der er tilbage." sagde han til Folkebladet. Men nu gjaldt sagen mere end det ruinlignende hus i Dytmærskens. Der skulle skabes økonomisk forudsætning for redning af hele den resterende del af en bevaringsværdig bymidte.

For det otte fag lange og to etager høje Dytmærskens 10, med de slanke, dobbelt-svungne knægte, var løbet kørt. Huset blev nedrevet, bindingsværket nummereret og fragtet til oplagspladsen Langvang ved Mariagervej, hvor meget fordærvedes. Derfra til Købstadsmuseet Den gamle By i Århus. Her hviler de hengemte levninger. Men bælgens er borte, så ræv bliver der næppe nogensinde af det skrog.

Man kan vælge at betragte hele indsatsen omkring et forlængst nedrevet hus i Dytmærskens som mislykket. Men det er mange gange i paradokset, at meningen skal findes. Af en tilsyneladende fiasko styrkedes opbakningen bag de mænd, der ville det anderledes. Tabet af Dytmærskens 10 skulle i Randers føre til voksende folkelig forståelse for, at gamle huse ikke blot er erindringer om fortidigt liv. Gennem tilblivelsesprocessen var disse menneskeskabte forventninger til fremtiden fremstået som konkretiserede drømme. Og nu stod de der, .. bygget til at overleve.

ELVTE TIME

Overlærer Ole Warthoe-Hansen, der af historien lånte sin ild og en ikke mindre tilbøjelighed for det dramatiske, indbød på vegne af Randers historiske Museum og Historisk Samfund for Randers Amt til møde i Helligåndshuset den 11. april 1961, hvor dr. Otto Norn for sit indlæg af Warthoe fik udstukket emnet: Skæbnetime for det gamle Randers.

Hvad angreb af råd og regn ikke havde magtet gennem århundreder, klarede entreprenørmaskiner på minutter. Hvad flid og kunnen havde skabt under opofrelse, forvandlede lidenskabsløst til grusdynger og vragtømmer. Markedskræfterne og social indignation gik hånd i hånd for at fjerne skamletterne fra bykortet. Sanering var nødvendig. Men nu mødtes museumsfolk med stadsingeniør J.P. Møller og kommunens teknikere, lokalpolitikere og byens borgmester med interesserede borgere og forretningsdrivende for at drøfte udviklingen. Formanden for Historisk Samfund, provst Vagn Riisager bød velkommen, men havde ikke heldet med sig, da han for at skaffe penge til huse senere på aftenen henledte opmærksomheden på en efterladt formue fra den hensovede Forening til Randers Bys forskønnelse. Over disse midler var der disponeret på anden måde, oplyste muremester Rose Jensen. Altså måtte fondsmidlerne rejses på anden vis.

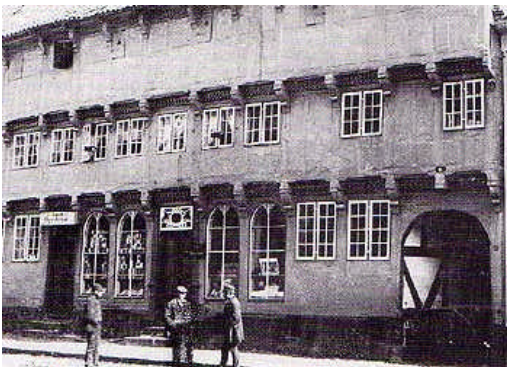

Museumsinspektør Otto Norn kunne alene bidrage med en opsang og saglig ekspertise, byrådet stillede med forståelse, men ingen af delene skæppede i kassen. Borgmester Svend Thingholm bedyrede, at det aldrig havde været bystyrets hensigt at slå noget i stykker. Hans og andre ansvarliges opgave var at skaffe parkeringspladser og en smidig afvikling af den trafik, der skulle ledes uden om bykernen.

Han fandt tillige, at den sikreste vej til bevarelse af værdifulde bygninger måtte etableres ved erhvervelse af ejendommene eller gennem bindende aftaler med ejerne, men midlerne hertil måtte fremskaffes ved private bidrag.

Dette blev også udgangen på det talstærkt besøgte møde, hvor ørelæge J. Effersøe sluttelig redegjorde for strukturen af den påtænkte fond. Det var i elvte time for et arbejde, der efter forslagsstillerens mening burde være påbegyndt en generation tidligere.

For at opnå Indenrigsministeriets samtykke til, at bidragydere kunne fradrage gaver på selvangivelsen tilknyttedes fonden Randers Museum som en underafdeling med selvstændig administration. Således oprettedes da „Afdeling under Randers historiske Museum med henblik på bevarelse af kulturhistoriske og æstetisk værdifulde bygninger og gadebilleder i Randers og omegn."

På et konstituerende styrelsesmøde 7. februar 1962 valgtes læge J. Effersøe til formand.

Landsretssagfører Jacob Bogh blev kasserer og kontorchef Povl von Spreckelsen sekretær. Disse tre var tillige med arkitekt Hans Schack valgt af museumsbestyrelsen. Byrådet tilsatte borgmester Svend Thingholm og kontorchef Erik Kloster. Til Styrelsen knyttedes desuden arkitekt Niels Blinkenberg som teknisk konsulent.

På samme møde vedtog man omgående at sikre både Dytmærskens 10 og det på matr. nr. 80 mod Trangstræde liggende bindingsværkshus. Tømmeret skulle opmagasineres og genbruges "når tid og lejlighed tillod genopførelse enten som lukning af Trangstrædes udmunding i Brødregade eller på nordsiden af Østergraves passage til hjørneejendommen mod Storegade." Ved et følgende møde 9. november konstateres, at Dytmærskens 10 er stoppet i "mølpose", mens den 500 år gamle "Påskesønnernes gård" på Torvet bevilges et rentefrit lån på 3000 kr. til reparation af tag og opsætning af mindeplade på facaden.

I foråret 1961 gav rigsantikvar P. V. Glob initiativtagerne til Fonden et klap på skulderen: "Den nye museumsafdeling ser klart og handler realistisk", fastslår han og udstikker så det program, som siden har været bestyrelsens ledemotiv: "Kun fuldt moderniseret og behageligt at bo i for nutidsmennesker vil en værdifuld gammel bygning kunne leve ind i fremtiden".

På dr. Otto Norns tilskyndelse og museumsinspektør Strømstads foranledning gennemførte Styrelsen en bygningshistorisk undersøgelse i Dytmærskens og Østergrave, af Storegadegården og de dermed forbundne karetmager-, smede-, og bødkerværksteder, samt af „Elysium“, det tidligere Frederiks Plads 9. Arbejdet udførtes af arkitekt Richardt Larsen med assistance fra Teknisk Skoles elever. Regnskaberne viser, at Styrelsen i tiden fra Fondens stiftelse i 1961 til 15. maj 1964 bruger 2.388 kr. på opmåling, fotografering og kortlægning. Dette arbejde fortsætter de følgende år i Møllegade, Vestergrave, Kirkegade, Adelgade osv. Fondens bestyrelse har siden ved flere lejligheder presset kommunens tekniske forvaltning med henblik på udarbejdelse af en egentlig registratur over samtlige bevaringsværdige bygninger i byen. En sådan oversigt vil fortsat være en af Fondens højst prioriterede målsætninger.

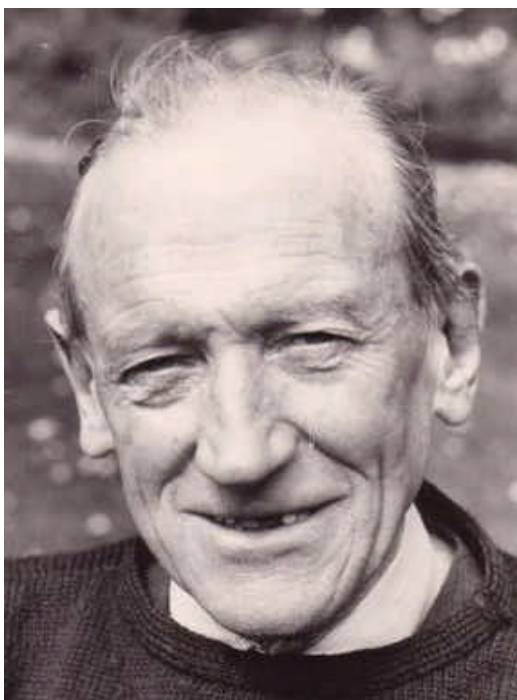
I den første regnskabsperiode indgik i alt 43.000 kr. i private bidrag, mens der udlåntes 30.000 kr. til diverse restaureringsarbejder. I regnskabsåret 1964-65 indsamledes yderligere 12.650 kr. til Randers historiske Museums 2. afdeling, som nu også noteres under navnet: „Fonden til bevarelse af gamle bygninger i Randers.“

Styrelsens virksomhed de følgende år præges af indsamlinger blandt byens pengeinstitutter, læger, advokater og andre erhvervsdrivende. Man har suppleret sig med en række "hjælpere", der opsøger borgere med interesse og økonomiske muligheder for at støtte sagen. Et mærkbart håndslag modtager Fonden i december 1964 fra Lions Club, en check på 12.000 kr.

tilvebragt ved afholdelse af et „loppemarked.“ Gaven overrækkes ved et møde på Rådhuset, hvor formanden J. Effersøe redegør for restaureringsarbejdet på Bødkergården i Storegade, og imødekomme af låneansøgninger fra ejere af historisk interessante ejendomme, der eksempelvis forsynedes med fjernvarme eller gennemgik istandsættelser, der måtte betragtes som andet end almindelig vedligeholdelse.

POVL VON SPRECKELSEN OG FONDENS ADMINISTRATION

Den 6. september 1966 døde Fondens fader, dens utrættelige forkæmper og sekretær, Povl von Spreckelsen. I en mindeartikel skrevet til Historisk Samfunds årbog af efterfølgeren i Styrelsen, landinspektør Folmer Schrøder, om von Spreckelsens alsidige indsats for byens kulturliv, fremgår det, at afdøde hentede idéen til Fonden fra sin fødeby Viborg, hvor man 1952 stiftede en af landets ældste bevaringsfonde. Oprettelsen af Randers byhistoriske Arkiv var også von Spreckelsens værk, og som redaktør af byens første samlede købstadshistorie fra 1952 vil han altid blive husket med taknemlighed.

Også Randers Amtsavis bragte en nekrolog af byens provst, mag. art. Vagn Riisager, der noterede sig, at historien ikke først og fremmest var facts og data for Povl von Spreckelsen "...ikke døde ting heller, ikke museumsgenstande blot. For ham var historien levet liv, mennesker..."

I von Spreckelsens sted antoges museumsinspektør ved Randers Kunstmuseum, Villads Villadsen til at varetage sekretærposten. Ved hans afrejse til København for at tiltræde stillingen som direktør ved Statens Museum for Kunst, blev opgaven videregivet til efterfølgeren, museumsinspektør Bjørn G. Stürup, der bestred sekretærposten indtil 1982, hvor Mogens Møller Nielsen, Randers kommunes tekniske Forvaltning, fik ledelsen af Fondens sekretariat.

I hans fortsat dynamiske virketid er Fondens indsats intensiveret. Samarbejdet mellem Styrelse og Teknisk Forvaltning er yderligere udviklet, og regnskabsvæsenet overdraget til den kommunale forvaltning, alt sammen til fremme af Fondens dispositioner og til uvurderlig hjælp i den daglige forvaltning af en stadigt voksende ejendomsadministration.

På formandsposten har der selvsagt også været udskiftninger undervejs. Pioneren, læge Effersøe underskriver sig sidste gang som formand 16. august 1971, og det ses ikke af protokollen, om der afholdes møder før 13. december 1974, hvor styrelsesmedlem udpeget af Byrådet, advokat Niels Grønbæk vælges. I hans formandsperiode 1974-82 forhandler Malerlauget om indretning af et museumsværksted i Bødkergården. Der udarbejdes planer for oprettelse af et håndværkermuseum, som imidlertid ikke lod sig realisere. Grønbæk afløstes af det socialdemokratiske byrådsmedlem og formand for SID, Preben Rasmussen. Da han i 1993

brød op fra byen for at varetage andre opgaver inden for fagbevægelsen, valgtes hans afløser i Styrelsen, viceborgmester Arne Juhl Christensen til formand.

Kassererens stadig voksende arbejdsbyrde blev en tid båret af Boligselskabet af 1940, men i 1994 vedtog Styrelsen både af praktiske og økonomiske årsager, at indgå i samarbejde med den kommunale forvaltning, der tilsatte Kresten Rasmussen som administrator. Omlægning af regnskabssystemet med tilbagevirkende kraft til 1. januar 1994 medførte tillige udskiftning af revision. Styrelsens sammensætning har ligeledes ændret karakter. Byrådet tilsætter fortsat to medlemmer, og Teknisk Forvaltning har siden 1975 været repræsenteret ved plan- og bygningschefen, arkitekt Mogens Harbo.

Endvidere stiller diverse interesseorganisationer med eet eller flere medlemmer: Historisk Samfund for Randers amt, Advokatsammenslutningen, Arkitektforeningen, Foreningen for By og Landskabskultur, Handelsstandsforeningen og Turistforeningen.

Det gik hårdt til, da der skulle rydes op mellem Tørvebryggen og Vestergrave - *øverst* (Randers lokalarkiv) – Hele Østergrave forsvandt i et snuptag. Tilbage stod Vestergrave med Store – og Lille Rosengården *nederst*. Sidstnævnte er flyttet til købstadsmuseet Den gamle by i Århus, mens det først i 1996 lykkedes Fonden at redde Store Rosengården fra nedrivning.

FONDENS EJENDOMME

STOREGADE-GÅRDENE

Storegade 13 er en gård, der godt kunne fortabe sig i sit eget spejlbillede. Til gadesiden tager den tre stokværk høje facade sig overvældende ud. Meget i de gamle bygninger forekommer gennemtænkt, praktisk og beundringsværdigt. Gårdsidens svalegang er skærmet mod snefald. Porten kan bommes for tyveknægte, og taget knejser stort og yndefuldt som en kvindes hårpragt, når den er rigest.

Bødkegården nr. 11 tager sig mindre voldsom ud, men rummer et gårdmiljø af de sjældne.

Museumsinspektør dr. Otto Norn skrev 5. februar 1962: "Jeg frygter for Storegadehusenes fremtid, hvis de ikke bliver underkastet en foryngelseskur."

I 1963 yder Fonden støtte til Bødkegården og Niels Ebbesens Hus, men mangel på arbejdskraft forsinker istandsættelsen. Dog er tagværk, svalegangsparti og den udvendige gårdtrappe i Bødkegården bragt i stand ved årets udgang, men en sikker og kontinuerlig vedligeholdelse kan kun etableres i Fondens fortsatte regi. Der skulle imidlertid gå godt en halv snes år, før Fonden i december 1974 kunne undersøge mulighederne for overtagelse og udarbejdelse af forslag til restaurering, og endelig i juni 1975 var man så vidt, at man kunne underskrive skødet. En egentlig og meget omfattende restaurering bragtes dog først til udførelse i 1986-87, fordi Fondens midler for en stor del båndlagdes af en anden og endnu mere presserende redningsaktion, men Dansk Arkitekt- og Ingeniørkontor, der forestod den omfattende reovering af „Fondens flagskib“, skilte sig fra opgaven på en sådan måde, at Storegade-komplekset i dag fremtræder som et af de absolut mest spektakulære indslag i bybilledet.

NYGADE-HUSENE

I slutningen af 1982 var der lagt op til den næste store ejendomsovertagelse. Nygade 2-4 havde længe været genstand for overvejelser. I særdeleshed nr. 4, byens ældste bindingsværksbygning, fortjente en bedre skæbne, men hele komplekset var frygteligt forsømt, fordi ejeren havde planer om salg eller anden udnyttelse af arealet. Allerede i februar 1967, hvor man måtte opgive at genopføre Dytmærskens 10 og flytte Nygade 4 til grunden ved Trangstræde, vedtog Styrelsen at drøfte Nygadeejendommens fremtid med direktør Hansen, A/S Junckers Konfektion, der ejede husene. Byens borgmester Kr. Gjøtrup nærede ingen ømme følelser for "ruinen" og gjorde gerne plads for Arbejdernes Landsbank på grunden, men Fondens formand, SID-fagforeningsformand for Anlæg og Byg, Preben Rasmussen så, at det handlede både om en kulturhistorisk perle og om arbejdspladser.

Skov- og Naturstyrelsen greb omsider ind i 1981 og foranstaltede sikringsarbejder. Endelig lod politikerne sig bevæge. Kunne husene ikke istandsættes på den oprindelige plads, hvad der var Fondens ønske, tilbød man byen at overtage ejendommen mod, at der indbetaltes 500.000 kr. til dækning af udgifter til henlæggelse i depot. Det blev lykkeligvis aldrig aktuelt.

Nye vinde blæste over landet. Miljøbevidstheden holdt sit indtog også hos bystyret. Fonden fik sine ønsker opfyldt og fandt den fornødne støtte til i foråret 1986 at istandsætte hovedkonstruktionerne og foretage den udvendige overfladebehandling før en vel gennemført restaurering ved Dansk Arkitekt- og Ingeniørkontor tilførte byens boligudbud en række fortræffelige lejligheder i de smukke gule Nygadeejendomme.

GENBRUGSHUSET I BRØDREGADE

Bygherren har på portliggeren mellem sit og hustruens bomærker ladet skære et citat fra Davids 127. salme, vers 1: "Hvis ikke Herren bygger huset, arbejder håndværkeren forgæves." Mogens Mølle Nielsen Fot.

En af Brødregadegårdens barokprægede volutsvungne knægte, der støtter det udkragede øverste stokværk.

Brødregade giver samarbejdsvillig og tids nok mulighed for at fæste sig ved synet af en højtrød købmandsgård. Den spadserende undgår ikke at bemærke bygningen, når først Englehuset med de flotte rosetter er passeret på højre hånd. Disse herlige huse giver det snævre strøg en atmosfære, som kunne forlede til at tro, at munkene blot har forladt scenen for i nogle øjeblikke at koncentrere sig om tidebønnen. Kendsgerningen er imidlertid, at tiggermunkene var fordrevet fra Randers længe før bygherren, handelsmanden Christen Nielsen i 1663 lod bygningen opføre. Ikke mindst gårdens beliggenhed ud til Rutebilstationen med en sidelænge, der var stærkt i forfald, gjorde, at man fra Fondens side ønskede at erhverve ejendommen for at sikre genoprettelse af et interessant byprospekt. Men dertil kom, at gadebygningen havde „aner“ af langt ældre dato. Arkitekterne Niels Erik Jensen og Jørgen Ganshorn påviste 1987 i bogen: „Randers Bindingsværk“, at Brødregadehuset i væsentlig grad bærer præg af genbrug. Bjælkelaget bestående af tidligere højstolper ligger nu på langs i bygningen og har oprindeligt ligget på tre tværgående skillerum. Den sydligste skillevæg er en genanvendt langt ældre bulplanke-væg opstillet på et fundament af munkesten. På loftet ligger flere bulstolper. Den kampestenssatte kælder er formodentlig samtidig med den grundmurede bygning, men bulvæggen, bjælkerne og de 30-40 cm. brede gulvplanker er

genanvendte materialer, rimeligvis fra den tidligere bygning på stedet.

Disse specielle omstændigheder gjorde, at indvendige skillevægge ikke uden videre kunne fjernes. Det medførte, at de fem boliger i flere tilfælde har fået skæve vinkler, hvad der kun opleves som en yderligere charme ved at bo i et historisk miljø.

Bybevaring er ikke billig. Men af udgiften på 6,4 mio. kr. skulle Fonden "kun" finansiere de 1.2 mio. kr., der tilvejebragtes gennem tilskud via byfornyelsesloven og fra private fonde. Bygningsfredningsfonden ydede 1,3 mio. kr. som lavt forrentet lån. Resten finansieredes over det almindelige lånemarked. Den gennemgribende renovering og nyindretning forestået af Dansk Arkitekt- og Ingeniørkontor afsluttedes ved udgangen af 1993. Samtlige

tre erhvervslejemål fortsatte med tidligere lejere, og de fem nye boliger var, som følge af deres høje standard, hurtigt udlejede.

ROSENGÅRDEN

At gå i Vestergrave er som at færdes i en tidsmaskine. Nogle få skridt fra aftenlivets Mekka fører til en lomme af fred fra før den første verdenskrig. Gadens sydside er nogenlunde intakt, og dér i knækket, hvor strædet tager retning mod byens administration, det gamle pakhus, som rummer stadens arkivvæsen, og "Kejsergården" med det arbejdende håndværkermuseum, ligger en rest af Rosengården - den mindste del - ironisk nok kaldet „Store Rosengård“.

Det beskedne porthus blev reddet ved Fondens indgriben i 1995.

Det romantiske navn "Rosengård" er sandsynligvis en senere oppyntning af gårdens oprindelige betegnelse. Den lå ned til åen, og på engstykket mellem graven og vandet med laksegårdene trak man rusegarnene op til tjæring. Forskere har derfor antydnet, at rosen er en blomstrende omskrivning af ruser. Men sådan er der så meget, der ikke er, hvad det var.

Noget tyder på at Vestergravekvarteret trængte til en kærlig hånd. En weekend storm væltede 1984 en mur i det gamle Rosengården ned over en parkeret bil.

Ejendommen, Vestergrave 42 var allerede i 1960, da mag. Harald Langberg fra Det særlige Bygningssyn besøgte Randers i forbindelse med byens store saneringsprogram, genstand for skærpet opmærksomhed. Langberg henvendte sig personligt til ejerens mand, der var bygningshåndværker, og udvirkede et løfte om snarlig istandsættelse. Den blev også foretaget „på et skrabet budget“, og det er noget af et under, at en bygning, der allerede da fik prædikatet „faldefærdig“, hang sammen så længe, at Fonden i 1995 for 290.000 kr. kunne overtage kadaveret i samarbejde med Randers Kommune samt Skov- og Naturstyrelsen, der gik ind i projektet med ca. en mio. kr. eller 60% af udgifterne til istandsættelse. Der måtte også en radikal nedtagelse og genrejsning til, før restaureringen kunne afsluttes i sommeren 1996.

Store og Lille Roengården. Her hos Jens Mammen logerede tegneren, løjtnant Pauel Grønvold 1749, da han forevige Frederik V.s besøg i Randers. Vestergrave er alene om at bevare 1700 tals atmosfæren. Gavllængen th. den såkaldte "Lille Rosengård" er nedbrudt, men genrejst i Købstadmuseet Den gamle by i Århus. Den tjente oprindeligt som soldaterbarak, men inrettedes siden med beboelser for småhåndværkere. Rander Lokalarkiv.

Mange gode kræfter inddrages i Fondens bestræbelser på at sikre byens kulturværdier. Projektet i Vestergrave hvilede på en bygningsregistrering foretaget af arkitekt Nicolai Hyllestad, Århus. Med sagkyndig bistand fra arkitekt Niels Erik Jensen, København, der har specialiseret sig i fredede bygninger, har så Randers-arkitekten, Bjarne Bang Madsen, som også forestod arbejdet med restaureringen af Houmeden 15, atter kunnet aflevere et præsentabelt resultat, som ikke alene reddede et gammelt hus fra tilintetgørelsen, men i første række sikrede, at Vestergravemiljøet ikke led uoprettelig skade.

HØKASSEN I HOUMEDEN

I hjørneejendommen nr.15, der har bindingsværk til Houmeden og overpudset bindingsværk til Vester Kirkestræde-siden, var kun stueetagen udnyttet til butik, førstesalen tjente til lager, de øvrige arealer var stærkt forsømte og henlå ubenyttede gennem en længere årrække.

Houmedenejendommen 1964 med mønsterlagt tegl i murfyldingerne og smedejernsudhæng til blomsterkrukker, der, som det ses over Bent Neergaards Boghandel, indgik i den almindelige udsmykning af Houmeden. Randers Lokalkiv.

Bygningens forfald kaldte på de altid beredte røster, der foreslår nedrivning. Ide-magere så muligheden for et mindre torv på grunden. Men hverken Houmede-miljøet eller byen kan undvære de æstetiske kvaliteter, som ofte er forbundet med 1600-årenes håndværk. Da Fonden overtog den aldersstegne ejendom i 1991, blev derfor en hastig ydre renovering foretaget, mens den nødvendige kapital for indretning af tidssvarende boliger skaffedes til veje.

Købesummen 100.000 kr. forekom måske overraskende lav, men husets tilstand forklarer prisen.

Gavlen mod Kirkestrædet truede med udfald. Taget var en si, og da håndværkerne fjernede den indvendige vægbeklædning, kom en konstruktion af lerklinede rafter og fyldinger af hø for dagen. Selv en gammel jernbaneskinne havde fundet anvendelse som afstivning. Der måtte satses 3,5 millioner kr. på "høkasen"s redning. Staten trådte til med lån af byfornyelsesmidlerne, og Randers Kommune, hvor Fonden nu finder positiv respons, stillede som garant. Restaureringen kunne afsluttes sommeren 1995.

Houmeden 15 set fra hjørnet af Vester Krkerstræde. Falkenbergs Læderhandel havde med efterfølgeren, Chr. Olsen til huse i ejendommen gennem mere end en menneskealder. Sejlgarnsruller og såler i vinduerne. Støvler på snor tv. For Olsen. Fot. o. 1930. Randers Lokalkiv

PERSPEKTIV OG FREMTIDIGE UDFORDRINGER

Piberygere er gerne besindige folk. Plan og bygningschefen i Randers, Mogens Harbo, kommitteret Styrelsen igennem et par årtier, er ingen undtagelse.

I et fødselsdagsinterview med Randers Amts Avis fandt hans personlige rytme genklang i ordene: "Langsomt fremad er bedre end ingenting." Manden ved, at bypleje tager tid. Der skal tages adskillige diskussioner om lokalplaner med politikere, handelsstandsforening, torvegrupper og andre. Men fremad er det gået, og slet ikke så adstadigt heller, i hvert fald ikke i halvfemserne. Skal Fonden holde samme tempo fremover, må man forestille sig, at størsteparten af byens bevaringsværdige bygninger vil være fondsejede ved udgangen af næste århundrede.

En dermed forbunden administrativ byrde vil uvægerligt medføre større offentlig investering, men set i lyset af byrummets betydning for borgernes velbefindende, for turismen og dermed også for byens forretningsliv, ville det afgjort være en fornuftig satsning.

Vi rejser langt for at opleve. Men oplevelsen ligger også indenfor nærmiljøet, om vi ellers plejer det. Således er der i kvartererne omkring Rådhuset, Helligåndshuset, Sct. Mortens kirke og Bryggen mange endnu ikke udnyttede muligheder, hvor også Fonden kunne spille med. Historisk værdifulde, men endnu ikke visuelt tilfredsstillende gamle bygninger og gademiljøer kunne renoveres, så bymidten ville blive endnu mere attraktiv. Derfor er planchefens ønske om en egentlig langtidspanlægning for byens udvikling en af de vigtigste opgaver for politikere, teknikere og fonds-styrelse at tage fat på. Sideløbende hermed må der føres en åben debat i offentligheden, der både miljø- og kvalitetsbevidst vil have sine bud på udviklingen.

Det ville være ønskeligt, om Fonden også igennem sekretariatet eller i samarbejde med Teknisk Forvaltning i højere grad kunne bistå den private byfornyelse med rådgivning, - ikke mindst, hvad angår materialevalg. Kvalitetsniveauet på området er svingende og tilbøjeligheden til at vælge nemme eller billige løsninger kan være ødelæggende for en ellers velment renovering.

Endelig er Fondens arbejdsområde ikke begrænset til den gamle midtby. Hele Randers Kommune, der også omfatter nyere forstads-kvarterer vil i fremtiden være genstand for Fondens opmærksomhed.

Fondens formand, viceborgmester Arne Juhl Christensen ser det således: - Kommunalt må vi nok indrømme, at vi på bevaringsområdet har forsømt forstæderne. De har også deres historie. Men for alvor at udvide Fondens virke dertil medfører, at der stilles øgede krav til administrationen - og kan vi det? Vi skulle nok overveje at oprette et særskilt administrations-selskab. Det går så længe, vi har de gode folk, der hjælper os i dag, men om antallet af ejendomme i fondsregi fortsat stiger, er det noget vi bliver nødt til at se nærmere på. Som allerede nævnt vil en registrant i denne forbindelse være et vigtigt redskab, og her ikke

mindst, i sammenhæng med Fondens hensigt også at sikre det 19. og 20. århundredes arkitektonisk mest repræsentative bygningstyper.

Selv en af 60'ernes etageejendomme af betonelementer vil en dag være „en gammel bygning“, og hvor halvfemserne måske ikke ser noget bevaringsværdig! i tredivernes funkisstil, vil man snart i næste århundrede finde det både naturligt og berigende i bybilledet at finde eksempler på en hustype, der gik af mode i årene efter 2. Verdenskrig.

Der vil således være udfordringer nok for Fondens virke i det kommende årtusinde, men Styrelsen vil fortsat ud fra devisen: Langsomt fremad er bedre end ingenting! tage opgaverne i den rækkefølge, de melder sig, dog med den tilføjelse, at også et hurtigt indgreb her eller dér kan vise sig gavnligt for formålet. Og dette sidste er, som Fondens sekretær, Mogens Møller Nielsen formulerer det, ikke at tjene penge på huse, men at huse folk, så de selv og vi andre kan være tjent dermed.

Henning Hall